

RIMELY MIHÁLY PANNONHALMI FŐAPÁT
AZ ELSŐ PANNONHALMI FŐAPÁTRÓL

Részlet „A szentmártoni főapátok időszaka és sorozata a legújabb ideig” c. kéziratból.¹

Rimely Mihály 1842-től pannonhalmi főapát,² jelentős szerepet játszott az 1847–1848. évi országgyűlésen,³ majd élesen szembeszállt egy új állami, liberális iskolai rendszer, s br. Eötvös József népiskolai törvénytervezetével.⁴ Ezzel, valamint az egyházi törvénnyel kapcsolatos írásai, ill. történelmi tárgyú dolgozatai kéziratban maradtak.⁵ A

- 1 Szerkeszté Rimely Mihály főapát 1858. I. kötet 391 lap. II. kötet 312 lap. Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, jelzete: BK 146/I. 2. I.
- 2 Rimely Mihály János (Esztergom, 1793. március 23.–Pannonhalma, 1865. március 8.), teológiai doktor, pannonhalmi főapát, császári és királyi tanácsos, a Szent István-rend lovagja, a katolikus religióról címzett római akadémia tagja. Bencés szerzetes 1811. október 31-től, szerzetesi fogadalmat tett 1814. szeptember 18-án. Bécsben folytatta teológiai tanulmányait, 1818. szeptember 8-án szentelték pappá. Ezt követően egy évig tanulmányi felügyelő Győrött, majd 1819-től három éven át a pozsonyi bencés főgimnázium tanára, 1822–1830 között Pannonhalmán a főiskolán egyházjogot és történelmet oktatott, egyben szentszéki jegyző, 1830–1839 között Kőszegen gimnáziumi igazgató és házfőnök, 1839–1842 között a pozsonyi kir. akadémia hittanára. 1842-től pannonhalmi főapát, császári és királyi tanácsos. Legrésztesebb életrajzot lásd: Sörös Pongrácz: *A pannonhalmi főapátság története. Hatodik korszak. A rend új kora, új munkaköre 1802-től napjainkig.* Budapest 1916/a. (PRT VIA–B), 91–105. – Lásd még: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986.* Szerk. BERKÓ Pál és LEGÁNYI Norbert, Győr 1987. 44. old. 229. sz.; *Magyar Katolikus Lexikon*, XI. kötet, Budapest 2006. 626.
- 3 FAZEKAS Csaba: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát az 1847–1848. évi országgyűlésen.* In: Győri Tanulmányok, 2000. 65–154.
- 4 Uő: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát a Batthyány-kormány oktatáspolitikájáról.* In: Egyháztörténeti Szemle, 2000. Interneten: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/rimely.htm> (letöltés: 2017. július); Lásd még uő: *Rimely Mihály pannonhalmi főapát 1849-ben.* In: Tanulmányok Granasztói György tiszteletére, Szerk. Czoch Gábor, Klement Judit és Sonkoly Gábor, Budapest 2008. Interneten: <http://mek.oszk.hu/07900/07998/07998.htm#17>.
- 5 Rimely Mihály fontosabb kéziratos művei a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár gyűjteményében: *Közönséges házassági egyházi törvény, alkalmaztatva a magyar keresztény katolikus anyaszentegyházra, 1832–36*, három kötet; *Status hierarchicus Archiabbatiae in Ecclesia Hungarica ac jura singularia Archiabbatiae.* A Mihale Archiabbate 1858; *Rendtörténelmi adatgyűjtemény*, s. d.; *Annales benedictini de S. Monte Pannoniae saeculi decimi noni (1811–28) Auctore Michaelae Rimeli*, s. d.; *Kisebb emlékek, 1848–49-ből*, s. d.; *Az 1843/4. évi Országgyűlés irományai*, 1. sz. – 10. sz. hézagosan, 31. sz. – 39. sz. folytonosan és 42. sz. 65-ig szintén folytonosan és szám szerinti egymásutánban; *Jegyzetei az országgyűlési irományokra 1843/4, 1847/8 ülészakokra; A szent mártoni főapátságot érdeklő értekezések*, Szerkeszté Rimely Mihály főapát, 1852; *A szent mártoni apátok időszaka és sorozata.* Szerkeszté Rimely Mihály főapát, 1858. 387 lap; *A szentmártoni főapátok időszaka és sorozata a legújabb ideig*, Rimely Mihály főapát, 1858. 275 lap; *Rövid értekezés az első esztergomi érsekről*, s. d.; *A Szent Márton püspökről címzett pannonhalmi Szent Benedeki Főapátság eredete Magyarországon*, 1860. 116 lap; *Rövid ismeretek a scythákról, a hunokról, avarokról, s a magyarokról*, 1862; *Biographia et diarium Michaelis Rimely*

szerezési fegyelem megerősítése szempontból tevékenysége nem járt a sikerrel, amelyet Halbik Ciprián,⁶ Horváth Ádám⁷ és Sólomos Szilveszter⁸ elvártak volna tőle, utóbbi Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát munkásságában látja ennek kiteljesítését.⁹ Rimely a pannonhalmi apátokról és főapátokról szóló kéziratos műve alapos forrásismeretről tanúskodik és használta a korabeli vonatkozó irodalmat is. A következőkben a Tolnai Mátéről, az első pannonhalmi főapátról írt részt közöljük. Tolnai Máté, és mint kiderül, II. Ulászló király érdeme, hogy 1514-ben pápai bullával felállítják a Magyar Bencés Kongregációt.¹⁰

Az átírást, a jegyzeteket és az irodalmi kiegészítéseket Somorjai Ádám OSB gondozta. A főszövegben meghagytuk a régies kifejezéseket, de a mai helyesírás szerint írtuk át azt. Ahol sikerült egyezést találni, a jegyzetekben utaltunk a Pannonhalmi Rendtörténet oklevéltárában közölt átiratokra. Rimely Mihály jegyzeteit a főszövegben hagytuk. Ő a Pannonhalmi Főapátság Levéltárában (PFL) őrzött, 1724-ben lezárt ú.n. Liber Niger oklevéljegyzéket használta.¹¹ Az a benyomásunk alakulhat ki, hogy a PRT szerkesztői más szempontok alapján válogattak a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban ma is őrzött eredeti oklevelek között, mint szerzőnk, Rimely Mihály. Ezért a jövőben szükséges lesz az eredeti oklevelek tanulmányozása is.

Máté

II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd királyok alatt.

Harminchatodik apát

első főapát

Kormányzott 1500. évtől 1535. évig.

Nem a tizenhatodik században, Máté apát alatt kezdődik a szentmártoni apátság megkülönböztetése és a tekintélyének felsőbbsege a magyarországi benedeki apátságok és apátok között, eme jelessége s tekintélye Szentmártonnak egykorú eredetével; csakhogy ez a tizenhatodik század elején II. Ulászló király és II. Gyula, X. Leó pápák által ünneplésesen kimondatott és szentesített – és megrendeltetett: hogy a szentmártoni apát főapáti címmel tiszteltessék.

archiabbatis, 418 lap. – Egyedüli nyomtatott munkája: *Dal ... Rudnay Sándor ... beiktatására...*, Esztergom, 1820.

6 HALBIK Ciprián: *Adatok Pannonhalmi múltjához*. In: Rendi Schematizmus, 1880. Idézi: SÓLYMOS Szilveszter: *Magyar bencés élet a 19. században: szerzetesség és tanítás feszültsége*. In: uő: Pannonhalmi élete a XIX. században. Összegyűjtött tanulmányok (Rendtörténeti Füzetek 3), Pannonhalmi, 1999. 76.

7 Idézi SÓLYMOS i. m. 77.

8 SÓLYMOS i. m. 49–77, különösen: 75–77.

9 SÓLYMOS Szilveszter: *Kruesz Krizosztom (1865–1886)*. In: Pannonhalmi Főapátok I (METEM Könyvek 2) Budapest 1990. 9–228.

10 Tolnai Mátéről lásd: *A Pannonhalmi Főapátság Története* III. Szerk. SÖRÖS Pongrácz és REZNER Tibold, Budapest 1905. (PRT III.) 64–73.

11 Mai jelzete: Pannonhalmi Főapátság Levéltára, PFL, Regestum Capsarum Archivi Archi-Coenobii Nr. 2, más néven Liber Niger I-II-III. Tartalmazza a 72 korábbi okleveleket tartalmazó Capsák átiratát, a kötetek sorszámozása folyamatos. Leírására lásd: CSÓKA Gáspár: *A Levéltár*. in: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalmi 1000 éve, szerk. Takács Imre (rövidítése: MS), III. 233–244. Itt: 241. – Köszönöm Dénesi Tamás főlevéltáros tájékoztatását.

Szent István, a szentmártoni apátságok teremtője ezt eredetében kitüntette, és minden apátságok között elsőbbséget rendelt, ezt a püspökségekhez hasonlóan akarta tenni *et ipsius suffragio simile fecit episcopis*¹² mondja Chartvik VI. Dr. Érdy kiadása 1854.¹³ Csak a szentmártoni apát maga az apátok között, éljen püspöki sátorral és püspöki díszöltönyben misézhesen: *ante neminem abbatem capella incedat nisi ante patrem ejusdem monasterii propter reverentiam, et sanctitatem ipsius loci moreque episcopi in sandaliis missem celebret* – Diplom. S. Steph. Fejér Cod. dipl. I¹⁴ 1. p. 280. Novák Vind.¹⁵ p. 6. –, amely felsőbbségét a szentmártoni apátságok a többi Szent Benedek-i apátságok között a következő apostoli királyok és a szentséges pápák is megerősítették. – Innét lőn, hogy midőn Walfér gissingi vagy németújvári gróf a XII. század közepén a gissingi benedeki apátságot megalapította, azt a szentmártoni főmonostornak alárendelte, aki is a szentmártoni apátot immár főapáti címmel tisztelte. – Szentmárton mindenkor a benedeki szent rend fejének ismertetett, tiszteltetett – ami II. Ulászló király intézkedéséből is kiviláglik, aki 1500. évben Tolnai Mátét szentmártoni apátnak kinevezvén, ennek kötelességévé teszi mint a rend vagy szerzet elsejének, főjének a szent szerzet reformját *in ecclesiis abbatialibus Primatum tenet*¹⁶ Prot. dom:¹⁷ p. 1399. – és X. Leó pápa, 1517. évben mondja: *tamquam Capiti: et Primatum in reliqua ordinis et regni monasteria et eorum abbates obtinenti*. Prot. dom. p. 1933. – Tehát a szentmártoni apát minden századokon át volt az egész szent rend *Elseje és Primása*, vagyis *főapátja*, mint Ulászló 1510. évi levelében nevezi a szentmártoni apátot *caput ipsius unionis abbatiam seu Abbatem S. Martini... tamquam Primatem omnium aliarum ecclesiarum abbatialium*. Novák Vind. p. 133.¹⁸ –, azonban a megkülönböztető díszes címmel nem éltek a szentmártoni apátok; míglen ez II. Ulászló király által és X. Leó 1514. és VII. Kelemen pápák által 1525-ben: Máté és utódai minden időre a *főapáti* címmel fel nem ruháztattak, fel nem díszítették. – Prot. dom. p. 1486. Novák Vind. dipl. p. 135. – tehát királyi, pápai rendeletről neveztetik és tiszteltetik a szentmártoni apát az egész benedeki rend *főapátjának* Magyarországon, amely kettős főhatalom előtt meghajolt Oláh Miklós és bíbornok is a nemzeti zsinattal 1630. évben, aki jezsuitából felmagasztaltatott az esztergomi érseki székre, és megismerte a szentmártoni apátnak tartozó főapáti címét – S. Conc. Péterffy.¹⁹ I 2. p. 302, 307. – *quod etiam illustrissimus Cardinalis et S. Synodus agnovit et ratum habuit*.

12 Az eredetiben aláhúzott szövegeket kurziváljuk.

13 ÉRDY János: *Szent István első m. király életirata, Hartvik szerint*. A magyar nemzeti muzeumban őrzött frankfurti kódexből átirta s fordította, Pest 1854.

14 FEJÉR, Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Tomus I. Budae 1829.

15 NOVÁK Krizosztom: *Vindiciae Diplomaticae, quo S. Stephanus primus Hungariae Rex monasterium S. Martini de S. Monte Pannoniae ord. S. Benedicti anno MI fundaverat*, Budae 1780.

16 Vö. az eredeti oklevél olvasatával: „in ecclesii abbatialibus primatum tenet”, in: *Mons Sacer 996–1996*. Pannonhalma 1000 éve, szerk. TAKÁCS Imre, I. 579. Ugyanítt a pápai oklevél faksimiléje. Lásd még: PRT III. i. m. 82. 553, 97. sz. dokumentum. Itt és a megjelölt PRT helyeken megtalálható a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban őrzött eredeti példány jelzete.

17 Előbb Prot. dom., majd Prot. arch. dom., majd visszavált Prot. dom. rövidítésre: Regestum Capsarum Archivi Archi-Coenobii, lásd fentebb.

18 Vö. 1517. május 10. Róma. X. Leó pápa jóváhagyja a magyar bencés monostorok uniójának szabályzatát. PRT III. i. m. 676–687. 206. sz. dokumentum.

19 PÉTERFFY, Carolus SJ: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXI*. Wien, I. 1742. Oláh Miklós helyett Pázmány Péterrel kell gondolnunk.

– Vajon helyesen nevezte-e Péterfy a nemzeti zsinatot *szentnek*? Az nem ide való kérdés; az egyházi törvény eme megnevezést meg nem engedi a provinciális zsinatoknak.

Tehát mivel voltaképpen a szentmártoni apátoknak megnevezésük *főapátoknak* Máté apát idejére esik, azért kezdi meg Máté a főapátok sorozatát a XVI. század elején. Mely dicső cím nem tisztelet: hanem tekintély, hanem hatalom címe a gyagar korona alatti benedeki apátok felett.

Hallottuk fentebb Mátyás király alatt, hogy önnön a világ sokallotta és megunta a visszaéléseket, melyek beszakadtak s gyakorlatba hozattak a szerzetesi javadalmakkal, az apátságokkal és prépostságokkal, amelyeket világiak, egyháziak bírtak, akiknek azokhoz semmi joguk, semmi közük nem volt, nem pedig szerzetesek, akiket illettek volna az egyháznak, a szerzeteséletnek nagy kárára, e visszaéléseknek megszüntetésére felszólalt a haza, valamint Mátyás király alatt úgy Ulászló alatt, és meghozta a hongyülésen 1498-ban: 58 1500: 32 sz. törvényt: hogy a szerzetesi javadalmakat egyedül szerzetesek bírhasák; amiért is megkéretett Ulászló király: hogy azokat kivévén a világiak, az egyháziak kezeiből adományozza a szerzeteseknek, akik ama szerzetesrendből valók, amelynek számára megalapított a javadalom – amely igen igazságos kérés és követelés volt! – eme szerencsétlen szerzetesi javadalmak sorába tartozott kiváltképpen a szentmártoni apátság is, amelyet hetven éven át, mint mondja Ulászló király, különemű és nevű boldogítók kormányoztak! – Ulászló király tehát mind vallásosságánál fogva, mind pedig a törvényt szentesítő szavát beváltandó, de másoknak is jó példával előljárandó, a szentmártoni apátságot kezeiből kibocsátotta, mint a király az okmányában mondja, és a szerzetnek visszaadta. – Így szabadult meg tehát Ulászló király alatt Szentmárton, mint valaha a zsidók a hetvenévi fogságból! – bárcsak tartós lett volna!

Ulászló király az elhomályosodott fényét a benedeki szent szerzetnek visszaserzendő, a szerzetesi fegyelmet lábra állítandó 1500. évben Tolnay Mátét, a királyi kancelláriának hites jegyzőjét mint érdemes, erélyes, jámbor, erkölcsös hivatalnokát szentmártoni főapátnak kinevezi: *inducti meritis, virtutibus, probitate, morum honestate Matthiai de Tolna litterati notarii Cancellaria nostra*. Prot. dom. p. 1398, 2471.²⁰

Két nyilvános kikötés és feltétel alatt engedte át Ulászló király Máté jegyzőjének a szentmártoni apátságot: hogy a szerzetesi ruhát felvegye – és hogy miután a szentmártoni apátságnak főnöke, amely az egész szerzetnek az országban feje *in ecclesiis abbatialibus Primatum tenet* a szerzet javításához, újításához fogjon.

És hogy a király megmutassa, hogy a szent szerzet reformja elszánt akarata: azért még az 1500. esztendőben egy királyi rendeletet küld Mátéhoz mint megválasztott, *electo* apáthoz; valamint minden benedeki apátokhoz: hogy még ez évben gyülekezzenek össze Szentmártonban. Prot. dom. p. 1400.²¹

Itt állott tehát a királyi kegyelemből kinevezett Máté főapát mint laikus, vagy világi! Felfordult világ volt ez! A király a törvényt akarja tölteni, és laikust nevez apátnak! aki Szent István kiváltságának értelmében, még szerzetest sem nevezhetett volna, a fejedelmet illette a megválasztott apátnak megerősítése – de az időnek, a szükségnek, a jószándéknak engedni kellett. – Szentmárton megértvén a fejedelem legmagasb akaratát s választását, a jó istenfélő szándokát, azon felül kecsgettette magát, hogy ez úton megmenekült, megszabadult a terhes gubernátorok alól: egybegyűlnek a szerzetesek: hogy pótolják, ami Máténak törvényes megválasztásában még hiányzott, és kiváltságaikhoz

20 Nem idézet a kinevező oklevélből, hanem tömörítés, alkalmazás, lásd: PRT III., i. h.

21 PRT III., i. m. 554sk, 99. sz. dokumentum.

ragaszkodván az apáti választásra összeülnek; és főnöküknek megválasztják Mátét, akit Ulászló is apátnak kinézett, kinevezett, miután Máté a szerzetesi ruhát felvette, és a szent szerzethez esküd²² – mit is tettek volna mást a szerzetesek egyebet a jónál? jóllehet hogy ez nem volt választás, még kevésbé szabad választás.

Szentmárton a megtörtént választást Őfelségének aláterjesztette a könyörgéssel, hogy a király Máté apostoli megerősítését VI. Sándor pápánál kieszközleni méltóztatnék, ami meg is történt. Prot. dom: p. 2009.²³

Megérkezvén Rómából az apostoli helybenhagyás és megerősítés, megvolt Mátéban, a pécsi kispapban, mint Fuxhoffer írja Monast.²⁴ p. 38. 1. P. a szentmártoni nagy főpap! – Aki még az egyházi szent rendekbe avatva nem volt – azért az egyházi törvényből nem is választható egyházi méltóságra – hogy tehát mielőbb, és egymás után a papi szent rendeket felvehesse, Péter szent Cyriakról címzett bíbornokhoz és VI. Sándor pápa kövétéhez Magyarországon²⁵ folyamodott Budán, kérvén a követet: engedné meg neki, hogy időn kívül, bármely püspöktől felszenteltethessék, és a papi főrendeket, az apáti méltóságot felvehesse. – Máténak ez engedélyre, felhatalmazásra Szent István Diplomájának értelmében éppen szüksége nem volt; kivéven, hogy időn kívül felvehesse az egyházi nagy rendeket, amely felhatalmazást Péter bíbornok 1501. évben meg is adott Máténak Prot. dom: p. 1631, 1913.²⁶ Ki által szenteltetett fel Máté papnak, apátnak? Az nincs feljelelve.

Így megkészült ügyvel és bajjal Máté első szentmártoni főapát; aki a szentmártoni évkönyvekben sok dicsérettel, mint meg is érdemli, halmaztatik; aki a pápáknak, a királyoknak kedvelt emberük vala – aki Szentmárton fényét, tekintélyét emelte, aki az egész szent szerzetnek dicsőséget, becsületet szerzett – aki Szentmárton jogait nemcsak megerősítette, védte, hanem újjakkal is szaporította.

Máté Ulászló király akaratának megfelelő, és első legfőbb feladatát töltendő; a benedeki rend újításához, reformjához fogott egész lélekkel.

Mennyire buzgott Ulászló király a benedeki rend újításáért? Érintettük már fentebb: hogy ezért bocsátotta ki Ulászló király a szentmártoni apátságot kezéből, azért nevezte ki Mátét apátnak – de abból is kiviláglik, hogy a király önmaga is kezét nyújt, és királyi

22 1500. március 21. Szent Benedek napján történt a konventirat kiállítására, lásd: PRT III., i. m. 554. 98. sz. dokumentum.

23 Sándor pápa vonatkozó okleveleinek kelte: 1500. szeptember 18, lásd: PRT III., i. m. 557–563. 102–110 sz. dokumentumok.

24 FUXHOFFER Damian: *Monasteriologia regni Hungariae, in qua libris V. synoptice, originario-diplomatice describuntur omnia singulorum religiosorum ordinum monasteria, quae unquam ab ingressu Hungariorum in Pannonia fundata fuerunt.* Veszprimii 1803. – Újabb kiadásai: FUXHOFFER Damian – CZINÁR Maurus: *Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo*, Pest 1858, Második kiadása: 1869.

25 Pietro Isvalies (Messina, 1450k.–Cesena, 1511), aki spanyol eredetű családból származott, előbb a szicíliai Messina székesegyházának kanonokja, majd általános helynök, 1496-ban Róma város kormányzója, 1497: Reggio Calabria érseke, 1500: bíboros, San Ciriaco alle Terme Diocleziane titulussal. Legato a latere (pápai oldalkövet) Lengyelország és Magyarország területére, 1501-től Budán, 1502–1503: nyitrai püspök (pápai megerősítés nélkül), 1503–1511: Veszprém apostoli kormányzója. 1503-ban Rómába távozott, Magyarország érdekeit a pápai udvarban is képviselte. 1506-ban lemondott Reggio Calabria érseki székéről testvére, Francesco javára. 1507-ben pályázott Santa Pudenziana bíborosi titulusra, megtartván előző titulusát is. 1508-ban a spanyol Orense (Auriensis) püspökség, 1510-ben Messina érsekség apostoli kormányzója. 1511-ben bolognai és romagnai pápai legátus. Sírja a római Santa Maria Maggiore pápai bazilikában van.

26 Péter, reggioi érsek, pápai oldalkövet 1501. március 25-én kelt kinevező oklevelének átiratát lásd: PRT III., i. m. 567. 116. sz. dokumentum.

tekintélyével hozzáfog a szerzet reformációjához: 1500. évben, alig iktathatott be Máté Asztrik apáti székébe, reáparancsol a király: hogy tüstént, még ez évben hívja össze az apátokat Szentmártonba, és fogjanak a reformációhoz. – Vetessék fel a megugrott szerzetesekkel a kámzsát – és miután máiglan a szerzetesek a monastorokban az idegen urak kormánya mintegy bérencek voltak, akik a kivetett csekély járandóságokból éltenek, amelyet mint tulajdonukat tekintettek – eme nehéz s vétkes visszaélés megszüntetessék; nem szabad, nem lehet a szerzetesnek tulajdonnal bírni – elégedjék meg a közös ruházattal, élelemmel, amelyen túl semmi sem jár neki, semmi sem adattassék – rendeli tovább a király: hogy az apátok a megugrott, megszökött szerzeteseket be ne fogadjanak, hanem azt azonnal hazatereljék. – Minden második évben Szentmártonban Szent György-napon az apátok összegyülekezzenek tanácshozandók a szerzet üdvéről, látogatók vagy vizsgálók, *visitatores* rendeltessenek – amely fejedelmi rendeletet az apátok a javadalmaik vesztesége alatt megtartani köteleztettek. Prot. arch. dom. p. 1399.

Hogy Máté apát a szokatlan ösvényen akadályokra akadt, elgondolható, az általános káptalanok tartása még Magyarországon gyökeret nem vert, és gyakorlatban nem volt – azért Máté apát mind Ulászló király, mind Péter bíbornok és pápai követnek közbenjárását és támogatását kikérte, valamint is Ulászló király a szent és üdvös törekedése céljának felérésére megkereste a pápai követnek tanácsát és beleegyezését. Péter bíbornok, miután maga személyesen a benedekieknek reformációját nem eszközölhette, ezzel megbízta, és felhatalmazta 1501-ben Endre thermopolitáni püspököt és Máté apátot a szalavári apáttal egyetemben. Prot. arch. dom. p. 1390.²⁷

Ulászló király is a pápai követ intézkedésének következtében a magyarországi benedeki apátokhoz fejedelmi rendeletét elküldötte 1501. esztendőben, amelyben őket inti a készségre, az engedelmességre, amelyre őket már múlt évben felhívta – hogy pedig Máté apát a nehéz ösvényen könnyebben és biztosabban eljárjon; segédül adja a király Endre thermopoli püspököt *ut igitur idem Frater Mattheus abbas S. Martini S. Spiritus adoperante gratia id melius et facilius exoperari valeat, duximus opere pretium esse ut sibi Rev. D. Andream Thermopolitanum episcopum adjungamus*²⁸ – így tehát Endre csak segédje és istájpja volt Máténak, a szalaapáti apát pedig egészen kimaradt. Prot. arch. dom. p. 1401.

Úgy látszik, hogy Máté apát magát megsértetve érzé, Péter bíbornok intézkedésével; mert őt illette egyedül az elnöki jog, megsértetve vagy megszorítva volt tekintélyében Endre püspök és a szalaapáti apát közbenjárulása által – azért neheztelkedett Ulászlónál, aki már a fentebb érintett módosítással élt Endre püspök tekintetében, az apátokhoz küldött fejedelmi levelében, amelyből a szalaapáti apátot egészen kihagyta – sőt, hogy Máté apát tekintélye csorbátlanul fenntartassék, és felsőbbsege az apátok közt megismertessék – Ulászló Péter bíbornoknál közbenjárult Máté apátért: hogy ez függetlenül és szabadon gyűjthesse össze minden harmadévben a benedeki apátokat közös káptalanba, amely méltányos és igazságos kérésére a királynak reáállott a pápai követ: és az apostoli tekintéllyel megerősítette 1502. évben Máté apát független jogát és hatalmát a káptala-

27 Péter, reggiói érsek, pápai oldalkövet 1501. március 19-én kelt kinevező oklevelének átiratát közli: PRT III., i. m. 566sk. 115. sz. dokumentum.

28 1501. április 17. Buda. II. Ulászló ismételve értésére adja az összes bencés apátnak és az ily apátságok birtokosainak, hogy a Szent-Benedek-Rend újjászületése a legkomolyabb elhatározásai közé tartozik. A reform előmozdítása érdekében András themopilei püspököt is megbízta Máté támogatásával; kijelenti, hogy a püspök jelentése alapján az engedelmeskedni vonakodókkal a királyi büntető kéz egész súlyát érezteti. PRT III. i. m. 569sk. 118. sz. dokumentum.

nok tartására és a szerzet reformációjára nézve. Mondja Péter bíbornok apostoli leiratában: *Consideratione D. Uladislai Boh. Hung. regis illustris, super hoc nos requirante moti: ut Abbas monasterii sacri monte... cui... alia ejusdem ordinis monasteria in regno Hungariae existentia subisse dignoscuntur possit de triennio in triennium... Abbates... congregare et ibidem capitulum generale facere... hac perpetua et valitura constitutione auctoritate apostolica... statuimus et ordinam.* Prot. arch. dom. p. 1392.

De mi oka volt a benedeki szent rend elkorcsosodásának ezen időszakban; annak a rendnek, amellyel még 1393. évben, mint hallottuk, Zsigmond császár és király égig dicsér és magasztal? A különféle nevezetű idegen gubernátorok, kommandátorok, urak és az apátságok kezelői. – Amely állításunkat bebizonyíthatjuk a királyok nyilatkozataival, rendeleteivel; az akkori törvénykezéssel; és a szerzetesek keserves panaszaikkal. – Mondja Zsigmond király, hogy ő tudja, mint azt az apátok siralmas panaszaiából is értette: hogy a szerzeteknek veszedelme, bitorlása, romlottsága a kútfőből származik; mivel a monostorok világiak, egyházi személyek vagy idegen szerzetesek kezeikben vannak: *quod dilapidationes et ruinae monasteriorum maxime ex eo: quod persone seculares, et sacerdotes, nec non fratres aliorum ordinum... promoverentur et praesentarentur, evenirent* – Prot. arch. dom. p. 1396. Így ítélte Mátyás király, így Ulászló; így az egész haza, amiért is hoztattak a törvények: hogy a szerzetesi javadalmakat egyedül szerzetes egyén bírhasssa; sőt a király feladata volt a szerzetesi javadalmat a nem szerzetes kezéből kivenni; és azt a szerzetbeli egyénre átruházni.

Máté főapát állásánál, jog és hatalmánál fogva, de még Ulászló király legfelsőbb meghagyásából, valamint Péter bíbornok és pápai követ intézkedéséből 1501. évben közös káptalan hirdetett az apátoknak Szentmártonban Szent György-napra; hogy a Szent Benedek-i szerzetet vesztett eredeti fényére, jámborságára, fegyelmére visszavezesse, visszaállítsa, és a szent szerzetet a keresztény világ előtt kedvessé tegye. Eme káptalanban közakarattal a szerzet látogatóinak *Visitor* megválasztattak István szalaapáti apát és valami Fráter Péter Szent Domonkos-i szerzetes. Prot. arch. dom. p. 1275.²⁹ – A káptalan végzéseit Ulászlónak bemutatván, és a királyt kérvén: hogy a vizitátorokat istápolná, a király a káptalan végzéseit jóváhagyá, és intézkedett 1501. évben: hogy a káptalan látogatói mindenütt tisztelettel fogadtassanak, és ki-ki nekik engedelmeskedjen, azért is meghagyta a király a fő- és alispánoknak, a szolgabíráknak: hogy a látogatóknak kezeikre legyenek, és rendeleteiket végrehajtsák. Prot. arch. dom. p. 1402.³⁰ – És minthogy a király a káptalan végzéseiből, sőt az apátok panaszaiából értette: hogy több házaló csavargó fráter találkozott; akik a cellájukat meguntán, még engedelem nélkül is továbbállottak, más monostorhoz szegődtek – ahol elmaradtak, míg a helyet meg nem unták, vagy őket meg nem unták, akkor ismét más fogadót kerestek – e csapodár életet megszüntendő Ulászló és a kirúgó, kihágó szerzeteseket megzabolázandó; és a helyhez, amelyhez esküdtek, lekötendő, szorosan az apátokra parancsol: hogy ily bolgóg lelkeket be ne

29 A magyarországi bencések állapotára lásd: ÉRSZEGI Géza: *Hétköznapok a középkorvégi magyarországi bencés monostorokban.* In: Mons Sacer 996–1996. i. m. I. 561–570, különösen a táblázatos kimutatásokat, i. h. 568–570.

30 Vö. 1501. május 6. Buda. II. Ulászló hivatkozással a reform érdekében kelt saját fölhívására és a pápai követ tekintélyére kijelenti, hogy a pannonhalmi nagykáptalan határozatait megerősítette, tehát a nagykáptalan által választott s a monostorok megvizsgálására kiküldött rendi vizsgálok eljárásának és intézkedéseinek senki se merjen az apátok vagy apátságok birtokosai közül ellenszegülni. PRt III. 571. 120. sz. dokumentum.

fogadjanak, és ezeket házaikba azonnal visszautalják, amely rendeletét kiadta Ulászló 1502. évben Prot. arch. dom. p. 1404.

Mely nagy tekintettel és nagy hatalommal bírt Máté szentmártoni apát az egész benedeki szent szerzetre nézve, tanúsítja és bizonyoságot teszen erről Ulászló rendelete 1503. évben, amelyben utasítja a tapolcai apátot a pontos engedelmességre, értésére adja a király Fráter Bonaventura domonkos-rendi szerzetesnek és tapolcai apátnak: hogy ő megrendelte Máté apátot a benedeki szent rend javítására, reformációjára, teljes hatalmat adván neki előjárókat az apátságokban, a perjelségekben kinevezni, elmozdítani, más helyekre áttenni, a botrányosokat más helyre szállítani, akinek kezében tehát vagyon az egész szent rend sorsa, azért tehát tudja Frater Bonaventura; hogy legalább mint tapolcai apát, amely benedeki rendű, teljes engedelmisséggel tartozik Máténak, ha ez fog az apátságban rendelkezni – Prot. arch. dom. p. 1175. Mely Frater Bonaventurát úgysem értjük, miként tarthatta meg mint dominikánus és kolduló barát a tapolcai apátságot.

Hogy a káptalanok tartása eleve több nehézségekre akadt különösen Ulászló idejében; ahol mindenik parancsolni akart, de nem engedelmeskedni; ahol a mohácsi vész közelegni kezdett, és Luther gondolkozása és szelleme már-már magát jelentgette – ki-ki el fogja gondolhatni –, hogy többen az apátok közül ez üdvös intézkedést meg nem tudták ízlelni, és a káptalanoktól visszavonultak, tanúsítja Ulászló király levele 1505. évről, amelyben erősebb hangon reáparancsol az apátokra: hogy a káptalanra összegyűljenek Szentmártonba, mint megrendeltetett – amiért is Ulászló Tamás bibornokot és esztergomi érseket megkeresi, hogy Máténak segédkezet nyújtsion 1505. évben. Prot. arch. dom. p. 1195, 1658, 1934.³¹

Mely kegyes indulattal viseltetett Ulászló király a Szent Benedek-i rend iránt, kinyilatkoztatta 1510. évben, amidőn az apátok a Szentmártonban megtartott káptalanokból megkérték Őfelségét, hogy a szent szerzetet jogaiban, kiváltságaiban, szabadságaiban megerősítné – meghallgatta a kegyes király a könyörgésüket, és megadta a szerzetnek a szabadságot: hogy ez függetlenül és szabadon választhasson apátokat a megürült apáti székekre; mégis azzal a feltétellel hogy a megválasztott Őfelségének mint legfőbb kegyűrnak a szerzet bemutassa – a káptalan a vétkes apátokat megbüntethesse, sőt tisztüktől meg is foszthassa – a szerzet éljen szabadon előjogaival, szabadalmival; és rendezze le magát a közös káptalanban. – Megadja, s megengedi a király a szent szerzet nagyobb előmeneteléből: hogy hat vagy nyolc előkelőbb monostorok, apátságok szorosabb összeköttetésbe léphessenek, szövetséget *Unio, Confoederatio* képezhessenek az olasz-, a németországi apátságok mintájára, mivégre, mely célra Ulászló már kikérte és megnyerte II. Gyula pápa megegyezését és helybenhagyását. – Mely gyüldének fője, elnöke okvetlenül a szentmártoni apát leend; valamint az volt mindig és örökkön az egész szent szerzetnek, aki közvetlenül és egyedül a római Szentszéktől függ, és a Cassino hegy monostorának kiváltságival bír – *et caput unionis abbatiam seu abbatem S. Martini, Montis Pannoniae pro tempore constitutum tamquam Primatem omnium aliarum ecclesiarum abbatialis prout, et quemadmodum hactenus fuit, est, et perpetuo tamquam immediate apostolice sedi subjacentem, et privilegis montis cassinensis gaudentem habere volumus*

31 Vö. *Mons Sacer 996–1996*. i. m. I. 580. Ugyanitt a pápai oklevél fakszimilije. Lásd még: PRT III., i. m. 82. 601–602.

semper, et praefici – accedente ad id auctoritate, et gratia sanctissimi D. N. Julii papae moderni. Prot. arch. dom. p. 532. Katona Hist Crit I.³² 18. p. 607. Novák Vind. p. 131.³³

A tevékeny és a szeretét buzgó Máté két kézzel megragadta a fejedelmi és apostoli kegyet és engedelmet az apátság együlítésére a confoederatióra, amely intézkedés nagy befolyással volna az egész szent szerzetnek tökéletes és biztos megújítására – azért azonnal 1511. évben hozzáfogott a gyűlde, az egyesület megalkotásához. Gergely somogyvári és Mikós zalavári apátokkal Budán értekezésbe vagy tanácskozásba bocsátkozott a felállítandó egyesület alapszabályai felett, amelyeknek elseje vala: hogy a gyűldének fője legyen a szentmártoni apát, aki a római Szentszéknél legyen egyedül felelős, hol is bevádoltathatik *Abbas S. Martini sit Primas abbatam, et subiaceat immediate sedi apostolicae, monasteriumque suum sit Caput unionis fienda, abbasque in eo pro tempore constitutus sit semper primus Praesidens* – Prot. dom. p. 1208 – De alig kaptak az apátok a tanácskozásba; vállalatuknak ellentmondott a római kúriában Mihály zsilizi apát; miért? az nincs megírva – elég az, hogy Mihály apátnak foga ízere nem volt a szövetkezés, amiért is az egyesület megalkotása fennakadt. Ami Máté apátnak nem sikerült Budán, az sikerült neki egy esztendővel később, 1512. évben, amidőn a benedeki apátok Szentmártonba a tartományi káptalanra összegyülekeztek; Máté indítványára az ország jelesebb, hatalmasabb apátjai: a pécsváradi, a szekszárdi, a báttai, a somogyvári, a zalavári, a garamparti, a bakonybéli apátok egy lélekkel és akarattal szövetkeztek a szent célra, és a szentmártoni apátnak elnöklote alatt.³⁴ – Eme szoros testületnek, egyletnek alapszabályai voltak: minden káptalanban, bárhol fog az tartatni, az első főnök vagy elnök fog elnökölni – az egylet egyházaiban, monostoraiban az isteni szolgálat, az imádságok, az énekek egyek és ugyanazok legyenek – a harmadévi, tartományi és évi káptalanok szoros megtartassanak, valamint a látogatók *Visitatores* kötelességüket pontosan töltsék – és miért? mert a káptalanok megtartása és a látogatások a rendet fenntartja, dicsőíti és erősíti *sola enim celebratio capituli, et visitatio ordinem conservat, decorat, auget*, – minden apát minden apátságra és monostorra oly gondal viseltessék, mint a magáéra – a választás a megürült apáti székre történjék, az egyesület főjének közbenjöttével és két kiküldött apát jelenlétében – ha a monostorban alkalmas személy nem található? az az egylet más monostoraiban keressék – tartozzanak az apátok a káptalan előtt jövedelmeikről számolni, vagy a látogatók előtt. – Minden apát tartozzék bizonyos mennyiségű pénz a káptalan pénztárába lefizetni, fordítandót a köz-költségekre – esküvel fogadják az apátok, és ígérik: hogy az apátság, az egyház emelésére fognak minden erőből iparkodni, törekedni – a javakat elidegeníteni nem engedik – és annyi egyént fognak tartani, amennyit az apátság jövedelmei engednek, a körülmények javaslanak vagy szükségessé tesznek. – Prot. dom. p. 1433.

Életbe léptetett ez istenfélő és üdvös vállalat; hogy néhány év után a berontó és mindent romboló törökök által feldúlattassék; amely szerencsétlenséghez járult a hitújítás; ami által az apátságok a törökök, a hitújítók kezeikbe estek; és így a szent vállalat foga-

32 Az utalás Katona főművének első sorozatára enged gondolni: KATONA Stephanus: *Historia Critica Regum Hungariae*, I–VII. Budae 1779–1982; tekintettel arra, hogy már a vegyes házi királyok korát tárgyalja, a helyes irodalmi adat ez lehet: *Historia regum stirpis mixtae*, I–XII. Pest, Buda, 1788–1793.

33 1510. július 2. Tata. II. Ulászló oklevele, lásd: PRT III., i. m. 630skk. 170. sz. dokumentum.

34 1512. június 24. Szent-Márton. A királyi patronatus alá tartozó szent-mártoni, pécsváradi, szekszárdi, báthai, somogyvári, zalavári, garam-szent-benedeki és bakonybéli apátságok unióba lépnek s megállapítják ennek statutumait, lásd: PRT III. i. m. 644–646. 186. sz. dokumentum.

nat nélkül maradt; annyival is inkább, mivel a törökök százados uralkodásuk alatt és az örökös zavarok alatt sok apátságok elenyésztek.

Megállapítatván és megalkottatván a kongregáció, Máté erélyesen élt jogaival és hatalmával, amelynél fogva 1526. évben a veszített mohácsi csata után a báttai apátra parancsol, hogy az apátság drágaságait, kincseit, egyházi ruháit Szentmártonba mint a biztosság helyére szállítsa, amely intézkedésnek a báttai fáterek ellenszegültek, de hiába, de rendetlenül, de törvénytelenül – mert Bátta már Szentmártont uralta. – Katona Hist Crit I. 20 p. 25. Ezen ékszeres és egyházi öltönyök lajstromából megnézhető őseinknek pietásuk Isten és ennek egyháza iránt és az ország nagyjainak vallásosságuk – az adakozók voltak: Mátyás király, – János Vajvoda, Mátyás király fia. – Török Imre – János Vajvoda özvegye – Kinisi Pál özvegye, – Imre nádor – Garay János etc.

Ulászló, látván Máté apátnak buzgalmát és szent törekvéseit, de látván küzdelmeit és nehézségeit is, amelyek miatt Máté a király akarátának kivitelében, a szent szerzet javításában előre nem haladhat, ellenszegültek Máténak több apátok, akik ennek felsőbb-ségét órolták, akik veszedelmes függetlenségükben maradni akartak, akik kiváltságuknál fogva *exemptio* magukat védték – akik a királyi tekintéllyel és intézkedéssel meg nem elégedtek, apostoli, pápai rendeletekre hivatkoztak – hogy tehát ezen gáncsok és kifogások elmellőztessenek, és a szentmártoni apátnak előjoga, felsőbb-sége, hatalma a Szent Benedek szerzete és ennek minden apátjai felett Magyarországon megismertessék, megállapíttassék, és az apátok, a szerzetesek illő engedelmességre bírattassanak; Ulászló király Szentmártonnak előjogait nem csak tulajdon királyi tekintetével megerősíti: hanem Máté apátért és Szentmártonért Rómába folyamodik, kérvén a szentséges pápákat: hogy Szentmárton tekintélyét, előjogait és hatalmát az egész szerzetre apostoli hatalmukkal megerősítsék – amely igazságos és méltányos kérelmét Ulászlónak és Máté apátnak a római nagy készséggel, és kegyelettel töltötték.

Apostoli kiváltsági leiratok

Hogy hosszasaak ne legyünk, elhallgatjuk VI. Sándor, II. Gyula pápák leveleit Prot. arch. dom. p. 1897. 1934–1940, 1428 – előterjesztjük X. Leó pápának levelét 1514. évről, amely kezdődik *Regimini univ. eccl.*³⁵ és VII. Kelemen pápát, amelyet 1525. évben Szentmártonba küldött; mivel ezekben a pápai kiváltságos levelekben szinte az előbbi szent pápáknak kegyei s engedményei is foglaltatnak, megújítatnak, megerősíttetnek.

Mondja X. Leó pápa: hogy ő eme apostoli levelét *Bulla* II. Ulászló királynak közbenjárására és kérelmére adta ki Máténak, a szentmártoni főapátnak; amely folyamodásában mondja a király: hogy a szentmártoni apátot és az apátságot Szent István király és utódai, valamint a római pápák sok fényes előjogokkal és kiváltságokkal megajándékozták és ellátták, a többek közt:

1^{ör} Hogy a szentmártoni monostor az országban minden benedeki monostorok feje, elseje legyen – amelynek főnöke, apátja *Főapátnak* tiszteltessék, nevezessék *quoddictum monasterium, aliorum ejusdem ordinis in toto regno monasteriorum Caput existeret, et qui illi praeset, Archiabbas vocaretur.*

35 X. Leó pápa „Regimini universalis ecclesiae, meritis licet imparibus” bullájának kelte: 1514. június 1. További irodalmi utalásokat lásd a kötet elején.

2^{or} Hogy a főapát az egész ország benedeki apátjainak közös káptalant hirdethet, amelyre őket minden harmadévben egybegyűjtheti.

3^{or} Hogy a szentmártoni apátság a cassinói hegy monostorának kiváltságival bír és él.

4er Az apát, a monostor, ennek szerzetesei, lelkészei, papjai alattvalói, a lelkiekben *in spiritualibus* semmi érseknek vagy püspöknek alárendelve nincsenek: hanem közvetlenül a Szentszéktől, a római pápától függnék; és azért ügyeik csak egyedül az apostoli, római Szentszéktől, vagy kiket a római pápa ezekkel megbíz, elítéltethetnek.

5^{or} Semmi érsek vagy püspök nem illetheti a szentmártoni szerzeteseket és az apátság alattvalóit egyházi fenytékkal, büntetéssel – nem idézhetik meg őket zsinataikra.

6^{or} Sem érseknek, sem püspöknek nincs joga az apát akarata ellen a monostor templomában vagy ennek plébániai egyházaiban szentmisét mondani.

7er Az apát és a szerzetesek felvehetik az egyházi szent rendeket bármely meghívott és megkért érsek és püspök által – szinte a szent olajokat, a krizmát kérhetik bármely püspöktől.

8^{or} A szentmártoni főapátság tökéletes és teljes választási joggal bír; szabadon választ főapátot maga köréből, ha alkalmas egyén találtatik, vagy azt más monostorokból keresi.

Mondja Leó pápa: hogy az előszámlált jogokat, kiváltságokat Géza, Szent László, Béla, Zsigmond és II. Ulászló királyok Szentmárton részére megerősítettek, letiltván egyetemben az országban minden bíróságot, hogy ne merészeljék Szentmárton alattvalóit megítélni, mert e jog és hatalom a főapátot illeti.

És valamint a királyok és fejedelmek megismerték és megerősítették Szentmártonnak kiváltságos jogait: úgy azokat helybenhagyták, és apostoli tekintélyekkel megerősítették, sőt bővítették a római pápák: Zakariás, Honorius, Paschalis, III. Gergely, III. Sándor, Ince, XII. Benedek, II. Julius Gyula – a többek közt:

1^{or} Hogy a szentmártoni főapát tökéletes és teljes püspöki díszöltönyben és szertartással nagymisést mondhasson.

2^{or} Szerzeteseinek a kisebb egyházi rendeket feladhassa.

3^{or} Kelyheket és egyéb egyházi eszközöket templomai számára szentelhessen, *Consecrare*.

4er Hogy a főapát a szerzet feje és első elnöke *Caput, et primus Praesidens* – és mint ilyen az apátokat az évi és háromévi káptalanokra egybegyűjtheti – látogatókat *visitatores* rendelhet, látogatói díjakat az apátoktól *Procuraciones* követelhet.

5^{or} Hogy a szentmártoni szerzetesek Szent István, Ulászló királyok és a pápák engedményéből: szabadon választhassák az apátot – amely rendelet által a pápai fenntartásoknak *Reservations* vége vetendő vala.

Mondja tovább X. Leó pápa, hogy II. Ulászló király, aki különös kegyelettel viseltetett a Szent Benedek-i rend és Máté főapát iránt – ki is vallásos buzgóságából, a Szent Margitáról címzett bélai apátságot a zágrábi egyházi megyében Szlavóniában vagy Tótországban – és a Szent Móricról címzett bakonybéli apátságot veszprémi egyházi megyében minden védúri és más egyéb jogokkal, mint azokat Ulászló legfelsőbb kegyúr bírta, a szentmártoni főapátságnak alárendelte, és örökre ajándékozta: *perpetuo subjecit, et submisit nec non jus patronatus, ac omne jus quod in illis sibi et suis successoribus Hungariae Regibus competebat et competere poterat in dictum monasterium S. Martini, et illius Archiabbatem transtulit*, úgy vagyon, mint azt Ulászlónak adományozási levele is 1516. évről tartalmazza – amelyben meg vagyon írva: hogy Szentmárton a Szent

Margit-i bélai apátságot Zékely Miklós bántól négyezer forinton kiváltotta, megvette – és hogy Ulászló a bakonybéli apátságon túl: a Thelky apátságot is Szentmártonnak ajándékozta – Prot. dom. p. 531.

6^{or} Hogy ő szerzeteseit, a bélaiakat és a beelieket is ideértvén, minden egyházi cáfolat és büntetés alól felmenthesse, kivévén a pápának fenntartott eseteket. – és hogy:

7er A főapát a szerzet részére törvényeket, szabályokat alkothasson, azokat megmáshassa, amelyek azonnal apostoli tekintéllyel helybenhagyatva és megerősítve legyenek. *Statuta... dicta auctoritate apostolica confirmata esse censeantur.*

8^{or} Kérte továbbá Ulászló király: hogy Szentmárton és ennek főapátja a Cassinó hegy monostorának minden előjogaival, kiváltságival élhessen; amelyeket a római pápák vagy az egyházi gyülekezetek eme híres és nevezetes apátságnak juttattak vagy a jövőben bármikor juttatni, adni fognak.

9er kérte: hogy a főapáti *canonica* választás, a halál napjától, ha hon meghalálozott a főapát, hatodnapra megtörténjék.

Mindezen előjogokat és kiváltságokat, mondja X. Leó pápa, kéri Ulászló király és Máté főapát az apostoli Szentzékétől Szentmárton részére megerősítetteti, sőt azokat újólag megadatni *super eis confectis litteris, ac in eis contentis, et inde secutis robur apostolice confirmationis adjicere, et ea omnia de novo concedere... dignemur.*

Mely fejedelmi közbenjárásnak és kérelemnek következtében Leó pápa minden pápáknak, pápai követeknek, zsinatoknak a szentmártoni apátságnak, és a főapátnak engedményezett előjogait, kiváltságait, a kiadott levelének erejénél fogva, mintha azok ebben szóról szóra foglaltatnának *ac si de verbo ad verbum infererentur praesentibus*, helybenhagyja, megerősíti, és újólag megadja. – És úgy mondjuk nagyobb világosság és erősség miatt, mintegy egyenként eme előjogokat, kiváltságokat előterjeszti és felszámolja Leó pápa; úgymint:

1^{or} Feloldozhatja és felmentheti szerzeteseit a főapát minden vétektől és egyházi cáfolatoktól, büntetésektől, kivévén amelyek a pápának fenntartva vagynak.

2^{or} Törvényeket, szabályokat hozhat, azokat másíthatja, amelyeket azonnal a pápai tekintéllyel legyenek megerősítve, azaz: azonnal, mint meghozattak, úgy tekintessenek, mint az apostoli Szentzék által helybenhagyva és megerősítve.

3^{or} Megmaradván, fenntartván minden előjogok és kiváltságok Szentmártonnak, éljen a Cassinói hegy monostorának minden jogaival és kiváltságival, amelyeket ez a pápáktól, az egyházi zsinatoktól kapott vagy a jövőben fog kapni, oly teljes joggal és szabadsággal, mintha ezen kiváltságok közvetlenül Szentmártonnak adattak volna – és e tekintetben, ez értelemben tartassék Szentmárton: mintha a cassinói monostor kebeléből való volna *et quoad hoc de gremio ipso sint et esse censeantur.*

4er A főapát elhalálozása után VI. nappal fogjon a szerzet a *Canonica* választáshoz: az egyházi kizárás, rekesztés büntetése alatt. – Aki a kijelölt mód, rend szerint törvényesen meg leend választva: az úgy tekintessék, tartassék: hogy immár a római Szentzék által is megerősítettett, helybenhagyatott: *qui in Archiabbatum electus fuerit auctoritate apostolica confirmatus esse censeatur, ... teneatur tamen infra VI menseo ... annatum et alia jura camerie apostolice... persolvere cum effectu* – Prot. arch. dom. p. 1726. Novák Vind. dipl. p. 134.

Leó pápa eme kiváltsági vagy privilegiális levelét 1514. évről, amellyel Szentmártonnak tekintélyét, megkülönböztetését s egyházi hatalmát oly ünnepiesen minden időre megalapította és szentesítette – 1517. évben ismét újólag megerősítette, amire némely pápai kibocsátványok és apostoli intézkedések a benedeki rend körül Magyaror-

szágon alkalmat nyújtanak, amelyek által a szentmártoni főapátság kiváltsági jogai megszorítottak, megkorlátoztak, ami ellen Máté főpát Rómában orvoslást keresett és talált.

Leó pápa egy terjedelmes levelében előszámlálja mindazon jogokat, kiváltságokat, amelyeket 1514. évi levelében Szentmártonnak adományozott, és kimondja, hogy mindezeket sértetlenül fenntartani rendeli, és hogy Öszentsége az újabb rendeleteivel a főpát tekintélyét, hatalmát legkissebben sem akarta megsérteni vagy megszorítani: és azért ki nyilatkoztatja, hogy minden rendeletét, amely a főpáti tekintély és méltóság ellen volna, megsemmisíti *similiter auctoritate prefata apostolica declaramus nullum per dictus possessines nostras litteras eidem monasterio S. Martini et illius Archiabbbati eorumque praeminenti dignitati; superioritati et auctoritati, ceterisque privilegiis, indultis, et favoribus quibuscumque ante ipsarum posteriorum nostrarum litterarum datarum eis quomodo libet competentibus praejudicium fuisse modo aliquo generatum. Et pretiori pro cautela, eiusdem posteriores litteras in his omnibus in quibus per nos secus actum videre potest, tamquam a nobis ut praefectur concessas; – cessamus et annullemus.* Prot. arch. dom p. 1929.

Úgy látszik: hogy némely kiváltságos apátok *exempti* még nem tudtak megnyugodni, és a tartozó engedelmesség alól magukat kivonni akarták – azért X. Leó pápa 1520. évben ismét egy új pápai levelet küldött Magyarországra az érsekekhez és a püspökökhöz, amelyben felszámlálja a pápa Szentmárton előjogait, és elmondja, hogy minden apát, a kiváltságos és nem kiváltságos teljes engedelmességgel tartozik a főpátnak, aki fője az egész szent szerzetnek; amiért is felhívja a pápa az érsekeket, a püspököket; hogy a főpát megkérésére a vonakodó apátokat a tartozó engedelmességre bírják. Prot. dom. p. 1899.³⁶

Sok ügye, baja volt a szegény Máté főpátnak az újon nyert vagy felillesztett felsőbb-ségi jogainak életbe, gyakorlatba hozatala felett – sok nehézsége s tusája a szent szerzet újjászületése, javítása körül – némely apátok nem tudták izlelni a káptalanok tartását – még kevesbet Máté főpátban a felsőbb hatalmat megismerni – függetlenek, önállók akartak lenni – vagy ha lehetne Máténak parancsolni; azért minden módot megkísértettek, minden eszközök után nyúltak, mellyel a fegyelem alól kibujhassanak; a törvényt kijátszhasák – elvádolták Mátét Rómában mint az apátság birtokainak elidegenítőjét, elharácsolóját, amely hamis vád és rágalom ellen ünnepelesen tiltakozott. Prot. arch. dom. p. 1946. Felizgatták e lelkű apátok a püspököket: hogy a káptalanok tartása által főpásztori jogaikban megsértetnek. – Máté ezen ellenszegülés ellen 1525-ben Rómába folyamodott XII. Kelemen pápához orvoslást és segedelmet keresendő; Kelemen pápa vi-gasztalando Máté főpátot, még ez évben megküldi Szentmártonnak az apostoli levelet, amellyel megerősíti Leó pápának a fentebb érintett három levelét, és újólag megadja a főpátnak és Szentmártonnak mindazon előjogokat és kiváltságokat, amelyeket Szent István, a királyok, a pápák, a pápai követek, a zsinatok megadtak, és amelyek X. Leó pápának leveleiben foglaltatnak *Trinas litteras pro monasterio S. Martini per dictum Leonem praedecessorem consessas hujusmodi innovamus, et similes illis de novo concedimus, et edimus,* amely leiratában kiemeli különösen Kelemen pápa, hogy Szentmárton, ennek apátja, minden alattvalóival s hozzátartozandóival a lelkiekben, egyedül és közvetlenül

36 1520. szeptember 21. Róma. X. Leó pápa iurisdiction elvesztésének terhe alatt meghagyja az érsekeknek, püspököknek s más ordináriusoknak, hogy a területeiken lakó bencés apátokat kényszerítsék a szentmártoni főpát hirdette nagykáptalanon való megjelenésre. Lásd. PRT III. i. m. 726–728. 238. sz. dokumentum.

a római Szentszéktől függnék, és csak ez által megítélhetetnek, és egyházi cáfolattal megbüntethetnek. – *quod monasterium ipsum illiusque Archiabbas, nec non Conventus, monachi, plebani, servitores, subditi, nulli Archiepiscopo, aut Episcopo dicti regni sed immediate in spiritualibus, dictae sedi, et romano pontifici pro tempore existenti subicerentur, et ad iudicium trahi, excommunicari, suspendi et interdici, nisi de romani Pontificis... specialis mandato non possent* – kiemeli továbbá: hogy a szentmártoni monostor minden benedeki monostoroknak az országban feje; amelynek főnöke főapátnak tiszteltetik és hívatik; akié a jog és hatalom évenként és minden harmadévben az apátokat káptalanra összegyűjteni – amiért is újból felhatalmazza Kelemen pápa a főapátot: hogy ez az ellenszegülőket és engedetlen apátokat, perjeleket méltóságuktól megfoszthassa, hivataluktól elmozdíthassa *contradictores quoslibet, et rebelles etiam per privationis perpetuus... et in habilitatis ad illa, ac alia quocumque dicti ordine officia, ac dignitatis in possessum obtinenda... censuras et poenas compescendi... plenam et liberam concedimus libertatem.*

Ezek után megkeresi és felkéri Kelemen pápa az érsekeket, a püspököket; hogy ne gátolnák, ne hátráltatnák az apátokat, megjelenhetni a káptalanokon, gondolják meg, hogy a káptalanok tartása által püspöki tekintélyük, hatalmuk meg nem csorbíttatik; de mi állana is, még az esetben se hátráltassanak az apátok megjeleni a káptalanokon, amelyek oly üdvös eredménnyel ajánlkoznak, és amelyekből oly sok jó származik, *absurdum esset ut aliquis presul diceret sibi prejudicari si abbates dictorum monasteriorum ad capitula hujusmodi unde tot bona sunt orta, et orientur in dies convocati convenient quin imo: etiam si prajudicaretur debeat praesules spiritualia temporalibus, et animam corpori anteferre.* Prot. arch. dom. p. 1486; 1956.

X. Leó pápa oly atyái szorgoskodással viseltetett Szentmártonnak előjogai és kiváltsági iránt, amelyeket egész épségükben fenntartatni akart, hogy 1520. évben II. Lajos királyhoz írt, kérvén a királyt: hogy az atyja példájára Szentmártont védje, pártolja, és minden kiváltságiban, előjogaiban fenntartsa: *requirimus et hortamur attente: quatenus praedecessorum tuorum et potissimum genitoris tui qui ipsum monasterium... juxte privilegia et concessa omni favore, prosecuti, et tutati sunt vestigiis inherendo monasterium... et illius Abbates... benigno desiderio et pio adfectu sic sincere commissos habeas, et eis favoribus benevolis assistas ac eos in omnibus privilegiis tam Romanorum Pontificum nostrorum quam regni Praedecessorum tuorum tuearis, et manuteneas.* Prot. arch. dom. p. 1950.

Máté főapát e fejedelmi és pápai hatalom által megvetett s megerősített alapokon kiindulván több közös káptalanokat hirdetett és tartott Szentmártonban 1515. évben, amelyre összesereglettek Pál pécsváradi – Mihály szekszárdi – János garamparti – Gergely kapornaki – Balázs szentháromsági – János madochai – Jakab béli – Miklós zalavári – György kolosi – János tatai – apátok, megtartatott a káptalan az öregoltár alatti kápolnában *Catacomba*, amikor is János Szent Mihály Arkangyalról címzett báttai apát méltóságáról leköszönt. Prot. dom. p. 357.

1518. évben Máté főapát összehívására és elnöklete alatt ismét tartatott Szentmártonban apáti közös káptalan – amelyben Nagyszombati Márton tatai apát kolosmonostori apátnak megválasztatott és tétetett Erdély országban, aki is megerősítés és helybenhagyás végett az erdélyi püspöknek bemutatott. Prot. arch. dom. p. 1290.

Mennyire volt a világ és a fejedelmek meggyőződve a káptalanok üdvös hatásáról, mutatja Zápolya János tette, aki rövid uralkodása alatt 1527. évben, amidőn az ország legnagyobb zavarban volt a berontott törökök miatt; és a Korona praetendensei szem-

közt állottak és egymásra farkasszemet vetettek – reáparancsol Zápolya Máté főapátra: hogy elnöklete alatt Szentmártonban az apátok káptalanját megtartsa. Prot. arch. dom. p. 1122., amely káptalan végzéseinak végrehajtása végett kiküldötte Máté főapát felhatalmazott látogatóit a monostorokba 1528-ban. Prot. arch. dom. p. 1274.

Máté főapát, mint az előterjesztettekben kiviláglik, fáradhatatlan és erélyes főnök volt, amit Horváth Péter (:Petrus Croatus:) szentmargitai, bélai apát is tapasztalt, amely apátságot, mint hallottuk, Szentmárton megvásárolván, Ulászló király által Szentmártonnak adományoztatott – azonban Horvát Péter apát vonakodott engedelmessékedni a szentmártoni főapátnak – akire annyira reáijesztett Máté főapát, hogy töredelmes szívvel és könnyes szemekkel bocsánatot kért, esküvéssel fogadván: hogy a főapát uraságát és felsőbbségét megismerendi, és teljes engedelmességgel fog viseltetni. Prot. arch. dom. p. 1659.

Máté főapát védelme Tamás esztergomi érsek ellen

Gyarló marad az ember egész életében, mutatja azt tetteivel Bakács Tamás, aki esztergomi érsek, konstantinápolyi pátriárka – és a római Szentszék bíbornoka volt. – Tudta Tamás, és ismerte X. Leó pápának apostoli kiváltságos levelét, amelyet 1514. év június hóban Szentmárton részére küldött, amelyben nyíltan és nyilvánosan meg volt írva, hogy Szentmárton a lelkiekben egyedül Rómától függ, és ügyeiben egyedül a római pápától, vagy akit ez megbízand, megítélhetetik – mindemellett éppen az időben, az évben, amelyben a pápai levél kiadatott, ennek ellenére és dacára megtámadja Szentmárton, amely felett is jogokat, hatalmat gyakorolni igyekezett. – Meg nem gondolván hogy azok gyakorlatától immár Szent István rendelete által megfosztatott és kizáratott, a pápák intézkedései által letiltatott – hogy mint bíbornoknak semmi joga – mint pápai, akár születt, akár nem született követnek, ura, megbízója, meghatalmazójának tekintetét tisztelni kell – aki bármi hatalommal is felruháztatik, az annyira ki nem terjesztetik: hogy a pápai követ megronthatná, megsemmisíthetné a kegyelmeket, a jogokat, kiváltságokat, amelyeket Őszentsége, a római pápa megadott.

Tamás érseknek eme merénye és erőszakoskodása ellen Máté főapát panaszszót emel Rómában, és felkéri X. Leó oltalmát, hogy Szentmártont a most adott és megerősített kiváltsági jogaiban a hatalmaskodó érsek ellen fenntartaná és védné. – A pápa Máté főapát kérelmének következtetésében december hó 16. napján 1514. évben ír az esztergomi érseknek, és letiltja őt a visszaéléstől; óvakodjék, tartózkodjék a kardinális valami jogot gyakorolni Szentmárton felett, tudván, ismervén annak királyi és pápai kiváltságait – sem az érsek, sem a helyettese *Vicarius* ne merészeljenek Szentmártonnak dolgaiba, ügyeibe keverődni – mert minden intézkedéseik ezennel és megelőzőlegesen meghiúsíttatnak, megsemmisíttetnek *et in praedictos per Te, sive Vicarios tuos aut alios officiales quoscunque nullam jurisdictionem exercere directe, vel indirecte praesumas... decernentes ex nunc irritum et inane, quidquid super his in contrarium attentari aut innovari contingat*. Prot. arch. dom. p. 1432.³⁷

37 1514. december 6. Róma – X. Leó pápa levele Bakócz Tamás esztergomi bíborosérsekhez, hogy a szentszék döntéséig a főapátság területén, népein joghatóságot gyakorolni ne merjen. A mit tesz, érvénytelen. Lásd: PRT III. i. m. 659sk. 192. sz. dokumentum.

Bántotta Tamás érseknek utódát, Szakmári Györgyöt, aki az esztergomi érseki széken ült 1521–1524. évig – hogy előde a szentmártoni főapáton erőt venni nem tudott, azért Brodáriust pécsi nagyprépostot Rómába utasította, kifogásokat teendő a szentmártoni kiváltságok ellen – de panaszaival meg nem hallgattatott, és mit sem végzett Prot. dom. p. 2704. a pécsi nagyprépostot választotta György érsek követének, mert Szakmári pécsi püspök volt – aki meg tudott feledkezni Szent Mórról és Sebestyén érsekről.

Védte Máté főapát egyházi jogait az akkori győri püspök ellen is. A Szent Imre temploma Pázmádon anyaegyház vagy plébánia vala, amely Szentmárton egyházi hatósága alá tartozott. – Ennek ellenére a győri püspök Pázmádon egy kápolnát emelt, és a lelkészetet erre vitte által, sőt a közönséget letiltotta a Szent Imre templomától – amire Máté Rómában igazságot keresett, és VI. Sándor pápa 1500. évben megbízta az ügy megvizsgálásával és elintézésével az egri és váci püspököket Prot. dom. p. 1744.

Máté főapát idejében Somogy megyében még sok egyházak, plébániák felett gyakorolta a főapát az egyházi püspöki hatalmát, mint ez kiderül az 1518. évbéli levélből, amelyben a bagodi esperesség, minden lelkészeivel, a bagodi, a thepei, a köröshegyi, a szárszói és a többi esküvéssel fogadják és lekötik magokat a teljes engedelmességre, a lelkiekben a főapátnak és a Szentmártonnak *promittimus obedientiam, laudabilem pro posse conversationem morum et vitam dietim decentem* Prot. dom. p. 1268.³⁸

Sok és szép kiváltságos egyházi és világi jogai voltak a főapátnak hajdanta! de beállottak a rontó idők: a török pusztításai, a hitújítás, az örökös pártoskodás; a szerzet feldúlása, és a szerzet volt fényéről, hatalmáról alábbszállott; birtokaiban, jogaiban nagy csorbulást, nagy kárt kénytelenített szenvedni – amelyen a beállott csendesebb idő sem tudott egészen orvoslani, annyival kevesbé, mert a világ szelleme uralkodásra kapott, amely nem szereti magát a szoros igazsághoz alkalmaztatni!

Máté főapát szerzeményei

Máté főapát nem védte egyedül egyházi jogait: hanem a világiakat is; amelyeket is tehetsége szerint szaporítani és a szent szerzet jobb állapotát emelteni törekedett. – Ő vette meg a Szent Margit-i bélai apátságot, mint azt hallottuk – ő szerezte a thelki és bakonybéli apátságot, amely utóbbira alkalmasint alkalmat nyújtott Mihály bakonybéli apát, aki magánosan élni és maga mellett szerzeteseket tűrni nem akart – amiért 1504. évben Ulászló király megbízta, és meghagyja Máté apátnak, hogy Mihály apátot rendbehozza, aki ha nem hajolna, azt a királynak feljelentse – Prot. arch. dom. p. 759.

Máté visszaszerzi Gönyűt és Ságot, amely helységekbe II. Lajos király parancsolatára 1519-ben be is vezettetik, és beiktattatik. Prot. dom. p. 13, 15, 16, 20, 23, 184, 185; amely számok alatt előkerülnek Máté főapátnak tiltakozásai a hiteles káptalanok előtt: hogy a király ne merje a nevezett helységeket másnak adományozni.

1526. Lengyel nemzetség felkérte II. Lajos királytól és Mária királynétól Szigligetet – amely adományozás ellen Máté több káptalanok előtt tiltakozott, és óvását benyújtotta Prot. dom. p. 184, 185, 663.

38 1518. A főapátság joghatósága alá tartozó somogyi világi papság engedelmességet esküszik Máté főapátnak és a konventnek, életjobbulást s az egyházi vagyon gondos őrzését ígéri s hogy semmiféle ellenük irányuló tanácskozásban, cselvetésben részt nem vesznek. Lásd: PRT III., i. m. 712. 221. sz. dokumentum.

Euerkényen és Beunyön [Örkényen és Bönyön] is szerzett Máté több darabokat Prot. dom. p. 97, 107.

A gugi pusztát, amely ma oly csekélyre leolvadott, egészen megszerezte Máté főapát. Nagy Makki Úriel 1515. évben átadja Gugnak felét Szentmártonnak 50 forintot, és más egyéb jótéteményekért a másik felét megkapta Máté csere fejében 1518. esztendőben a Gugi családtól vagy nemzetségtől, amelynek átengedte Újságot vagy Sugóságot. Prot. dom. p. 500, 503.

1520. évben II. Lajos király parancsából bevezettetik és beiktattatik Máté főapát az egész Apáthi birtokába Prot. dom. p. 1209.

Máté főapátnak szerzeményeiről lévén a szó, megérintjük a szomorú időszaki esetet: hogy I. Ferdinánd német császár és magyar apostoli király 1534. esztendőben Máté főapátnak visszaadta Szentmártont, valami *Laky Balás* könnyű kézzel elfoglalta, elragadta Szentmártont, akinek kezeiből a kegyes, vallásos és igazságos fejedelem kivette, és a szerzetnek visszaadta. Prot. Arch. dom. p. 1115.³⁹ – Tudniillik: hogy Zápolya János rendrehozatala után Ferdinánd király a törökök új berontásukkor a szentmártoni várat védendő, katonáival megszállította a várat, akik a várat, minden kincseivel, az egyházi szerekkel egyetemben elfoglalták – de Bakics Pál, Ferdinándnak fővezére és tábornoka a szentmártoni várat nemcsak vitézül védte a törökök ellen, hanem a várát, a drágaságokat az egyházi szerekkel a német katonák kezeiből kivévén Máté főapátnak visszaadta *quia ipse Dominus Paulus Bakics praefatum castrum... salvum praeservasset... ac cum omnibus rebus et bonis argenteria ipsius monasterii calicibus videlicet crucibus, indumentisque, et attinentiis ecclesiasticis de manibus Alemannorum, qui praefatum castrum S. Martini e manibus ipsorum Abbatis, et conventus receperant, ad ipsum D. Paulum Bakics [...] eidem Abbati et conventui integraliter restituisset* – e magyar és vitéz nagylelkűségéért Bakicsnak Szentmárton egy évi jövedelmeinek hasonfelét háladatosságból felajánlotta 1533. évben. – Prot. dom. p. 2231.⁴⁰

A kegyes Ferdinánd király tábornokának tettét nem csak helyeslette: hanem afelett őt meg is nyugtatta Prot. dom. p. 1266. – eme királyi rendeletnek ellenére Laky Balás hihetőleg királyi *fiscus*. *Litteratus* – elfoglalva tartotta Szentmártont, míglen 1534. évben legfelsőbb parancs által útba nem igazított Prot. dom. p. 1115. – Valóban a XVI. századnak eleje Magyarországon a rendetlenség, az engedetlenség, a merénység, erőszakoskodásnak korszaka volt! de hogy is ne? a hatalmas török dúlta a szegény hazát! A hitújítás terjeszkedni akart! – és a koronapretendensek egymást érték. Ily jelenetek: hogy nem boldogítják a népeket, az országokat ki-ki értend!

39 Ezzel kapcsolatban több oklevél átíratát is ismerjük: 1. 1534. július előtt. Máté szent-mártoni főapát és a konvent Ferdinánd királyhoz intézett panaszlevele. Mindenfelé nyomják őket; a somogyi tizedek Török Bálint és Pekry Lajos vitte el s ez a szándékuk a jövőre is; a foki kést Nyáry Ferenc vette 500 forintért bérbe, de a bérösszeg felét nem akarja megfizetni; itthon Laki Balázs fosztja, családja őket s kínozza a szegény jobbágyokat. Orvoslásért esedeznek, Laki helyébe Kamonczy Gergelyt ajánlják várkapitányának. Lásd PRT I. m. 779sk. 299. sz. dokumentum; – 2. 1534. július 2. Ferdinánd király tudatja a szent-mártoni monostor népeivel, hogy Laki Balázst megfosztotta állásától s hogy ezentúl csak Albert pécsi prépostnak vagy megbízottjának engedelmeskedjenek s adják a jövedelmeket. Lásd PRT III. i. m. 780sk. 300. sz. dokumentum; – 3. 1534. július 6. Szent-Márton. Peregő Albert pécsi prépost, királyi kamarai tanácsos tudatja a szent-mártoni monostor népeivel, hogy a király Laki Balázs deáktól elvette a monostort; ezután csak az apátot tekintsek uruknak s az ő embereinek szolgáltatásukba a szolgálmányokat. PRT I. h. 781. 301. sz. dokumentum.

40 Vö. 1533. május 3. Bécs – Baktyh Pál, a könnyű hadak kapitánya, Szent-Márton várát átadta Máté főapátnak s a királytól megkapja a felmentést. Lásd: PRT III. i. m. 773sk. 292. sz. dokumentum.

MÁTÉ FŐAPÁT GONDOSSÁGA A SZENT SZERZET ÁLLAPOTÁRÓL

Vallásos volt Máté főapát és tökéletes szerzetes; azért le nem csüggött lelke a sok nyomorok, küzdelmek között, amelyeket Máténak életében kiállani kellett; aki a sok hányatások közt a szerzet állapotát soha szemé elöl nem vesztette – azért látván a szerencsétlen hazának szomorú jövőjét az elvesztett Lajos király és a mohácsi ütközet után, nehogy a szerzet és az ország nagy és drága kincse, a levéltár a száguldozó és pusztító törököknek zsákmányául essék; azt Tarcsy Béla gondjára és becsületére bízta, Tarcsi hív szolgálatáért, egy terjedelmes szölvével megajándékozott – Fuxhoffer Monaster: I P. p. 39. Prot. dom. p. 2490.

1512. Szent társulatra lépett Máté főapát a szent szerzetnek nevében a Szent Péterről címzett oberalteihi monostorral⁴¹; amely egyesületnek *Confraternitas* célja s feladata volt: a megholt szerzetesekért imádkozni és misézni, és Isten irgalmát a megholtra leese-dezni! – Prot. dom. p. 891.⁴²

1509. évben a boldogságos Szűz Máriáról címzett Scott monostorral Bécsben lépett Máté szinte az érintett célból Confraternitásra.⁴³ Prot. arch. dom. p. 2596.⁴⁴ Máté főapát szerzetesi buzgalmát és vallásosságát hirdeti szinte az ő alatt szerkesztett és Velencében nyomtatásban újjólag kiadatott Breviárium 1519. esztendőben: *Breviarium secundum ritum ac morem monachorum S. Benedicti de observantia secundum rubricum Sancti Martini Sacri monasterii montis Pannoniae et totius regni Hungariae accuratissime revisum correctum et emendatum*.⁴⁵

A fáradhatatlan Máté főapát a nyomasztó gondok közt töltvén tevékeny életét, érezni kezdé korán erejének gyengülését, nehogy tehát az, amit nagy fáradtsággal épített, holta után halomra összedüljön; egy lelkes segédéről és utódról gondoskodott, akit még életében a szerzet ügyeinek ismeretébe és vezetésébe bevezetne s szoktatna, ily lelkes férfiúra talált *Harsányi* Mátéban, akit mint segédének és utódának megválasztatott *Coadjutor cum jure successionis*, amely minőségben Harsányi már 1528. évben előfordul. Prot. dom. p. 1264.

41 Oberalteich (bencés monostor kb. 1100–1803 között), Alsó-Bajorországban, Straubing közelében, a Duna északkeleti partján – ikermonostora a tőle kb. 40 km-re délre fekvő, ma is működő Niederalteich (alapítása: 741), amelynek Annalesei olyan fontosak a magyar történetírás számára.

42 1512. június 8. Az oberalteichi monostor a szent-mártonival confraternitásra lép, lásd: PRT III. i. m. 643sk. 185. sz. dokumentum. – Rimely nem említi, de ezt megelőzően, ugyanazon évben, 1512. április 26-i kelettel a Szent Egyedről nevezett nürnbergi bencés monostor is confraternitásra lépett a szent-mártonival, lásd: i. h. 643.

43 Schottenstift (bencés monostor 1155 óta), Bécs belvárosában (rőla kapta elnevezését mind a Schottentor, mind a Schottenring). A skót elnevezés csak közvetve utal Skóciára, mert a regensburgi skót bencés monostor szerzetessége alapították. Az ír-skót szerzetesség Németország keresztény missziója során szerzett nagy érdemeket, fénykoruk a 7. században volt. Szerzetesei évszázadokon át fenntartották a folyamatos-ságot ezekben az ú.n. skót monostorokban.

44 1509. január 10. Bécs. János, a skótok apátja s konventje a szent-mártoni apáttal s monostorral confraternitásba lép. Lásd: PRT III. i. m. 624sk. 163. sz. dokumentum.

45 A Tolnai-breviárium 1506. évi és 1509 évi két kiadására lásd: *Mons Sacer 996–1996*. i. m. I. 587skk. Négy oldal fakszimiléje az 588–589. lapokon. Lásd még: KELEMEN Áron OSB: A Benedictina bulla és TOLNAI Máté. *A magyarországi bencesség reformja*. In: Magyar Egyházzene 13 (2005/2006) 4. sz. 403–428. Lásd még uő: *Mellicense et justinense – liturgia és fegyelem. Tolnai Máté 1506-os breviáriumának eredete*. In: Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon. Szerk. Illés Pál Attila–Juhász-Laczik Albin OSB (Rendtörténeti Konferenciák 7), Piliscsaba–Budapest 2012. I. kötet, 219–235. (Illusztrációk a 234–235. lapokon.)

Azonban Máté főpát Coadjutorában nem nagy, legalább nem hosszú segedelmet lelt, aki nálánál hamarabb elköltözött a jobb életre, amelyben sem törökök, sem hitújítás, sem polgári háborúk nincsenek!

Igy tehát Máté apátnak új segédről kellett gondoskodni, azért folyamodott Máté a legfelsőbb engedelem megnyeréséért I. Ferdinánd királyhoz, aki is 1533. évben az engedelmet megadá a kikötéssel, hogy a megválasztott segéd Ófelségének helybenhagyás végett előterjesztessék. Prot. dom. p. 1115 – amely engedelem következtetésében 1535. évben összegyülekezvén az apátok Szentmártonban közös és általános szavazattal megválasztották *Mihályt*, a báttai apátot. Prot. dom. p. 2471.

Igy tehát Máté a szerzet gondjaitól menekülvén, visszavonultan a jövődőségnek, az örök életnek szentelte vén napjait.

Máté főpát hívsége fejedelméhez

Szorogatott szívvel említjük fel Máté főapátnak korszakát, amelyben a fejedelmek a legnagyobb szegénységgel küzdöttek! Mi csoda tehát, ha a haza veszni indult?! gondoljuk el a királyok szegénységét! II. Ulászló 1510. esztendőben ezer forintot kölcsönöz Szentmártontól!⁴⁶ – és 1518. évben II. Lajos király háromszázhusz forintot – e tények a mai világnak hihetetlenek! Máté egész készséggel tette le a kívánt pénztömeget királyának lábaihoz. Prot. dom. p. 2571, 2708.⁴⁷ – Eme királyi adósság feletti eredeti kötelezvények, sok másokkal, felsőbb parancsból 1759. Szentmártonból az országos levéltárba áttétettek – Prot. dom. p. I.

II. Ulászló király idejében amikor a törökök immár hatalmaskodásukkal a haza határait fenyegették, a haza a hongyülésen a veszedelem elhárításáról erélyesen gondoskodott, szaporította és elrendelte a katonai erőit, amikor is Máté az 1498. évi hontörvény 20. cikke értelmében kétszáz felszerelt lovaskatonát kiállított. – Bár a magyar összefogóbb lett volna, és koronás királya mellett szorosabban állott volna, ahelyett, hogy durcáskodott, és mindenki király akart lenni – talán nem kellett volna a nemzetnek a mohácsi sírja felett könnyezni. Elérvén II. Lajos ifjú király alatt a meghasonlott, megosztott magyart 1526. évben a szomorú katasztrófa, a rettenetes mohácsi ütközet, amelyben a magyar az ocsmány töröktől halálra veretett – e csatában Máté főpát öregsége miatt részt nem vehetett, aki is Jakab bakonybéli apáttal Lajos király által a mohácsi táborból oly kikötéssel a megjelenéstől felmentetett: hogy emberein túl, személye helyett mást helyesítsen. Prot. dom. p. 2584.

Záradéku a nagy Máté első főapátnak életéhez megjegyezzük: hogy az: aki testestől-lelkestől feláldozta életét a közjóért, neki is tapasztalni kellett a közmondásnak igazságát: *nemo ante mortem beatus* – életének vázlatából olvassuk és látjuk, hogyan törekedett a közjó előmozdításán, miként fáradozott a szerzet fényének emelésén, és mégsem kerülhette el: hogy napjai ne keserítettettek volna – jótéteményeit nem kísérte mindig a hálás elismerés, a méltó hála! – leszólás, kissebbítés, rágalom, szemrehányás volt ne-

46 1510. február 1. Prága – II. Ulászló Máté apáttól 1000 forintot kér kölcsön. Lásd: PRT III. i. m. 627sk. 167. sz. dokumentum.

47 1518. augusztus 29. Buda. II. Lajos király Máté apáttól 320 forintot vett kölcsön s megígérte, hogy a legközelebbi adóból visszatéríti. Minthogy ez a tolnai országgyűlés határozatainál fogva nem volt lehetséges, fölhatalmazza Mátét, hogy a szent-mártoni és somogyvári apátság birtokain a jövő adóból vagy kamaranyereségből foglalja le az említett összeget. Lásd: PRT III. i. m. 704. 218. sz. dokumentum.

mes törekedésének jutalma – amiről Jakab bakonybéli apáthoz küldött levele elegendő bizonyosságot tesz: amelyben keserűen és szívfájdalomban panaszkodik – Prot. dom. p. 2277–2279.

E jeles, érdemekkel teljes és halhatatlan főapátnak sorsa vigasztalhatja s lelkesítheti utódait szorongatásaikban – *Si me persecuti sunt monda Krisztus, et vos persequentur – sed gaudete et exultate, quia merces vestra copiosa est in coelis* – mi erélyesebb az előjáró: annyival kevesebbet tetsző; és mi fegyelemtartóbb, annyival több leszólásnak és agyarkodásnak vagyon kitéve – akinek azonban elve legyen *si homini placerem: Dei servus non essem*.

Különösségéért feljелеljük itt a szomorú eseményt, amely az ország legfőbb két em- bere közt előfordult. Írja gróf Mailát történelmében 3 B. p. 178: hogy II. Lajos király alatt az ország gyűlésén, Zalkán esztergomi Erekek gróf Frangepán Kristófnak szakállát kitipálta!⁴⁸ bizony vad idők voltak!

Az is emlékezetre méltó esemény Máté főapát alatt: hogy II. Lajos király halála után Mohácsnál 1526. évben, harmadnapra a Szent Mihályról címezett bathai apátság egyházi ékei s drágaságai őrizet és biztosság okáért Alsokra, vagyis Szentmártonba hozattak – amely nagy és drága kincs vala, és amely történet reámutat: hogy ez időben a főapát az egész szent rend felett Magyarországon intézkedett s rendelkezett – Katona Hist. Crit: Tomulus I ordine XX p. 25.

MIHÁLY RIMELY

ARCHABBOT MIHÁLY RIMELY (1842-1865) ON THE FIRST ARCHABBOT OF PANNONHALMA (HUNGARY), MÁTÉ TOLNAI (1500-1535)

Archabbot Mihály Rimely had an important role in the Dieta of 1847-48, opposing the liberal school system to be introduced by the revolutionary Hungarian government. His papers, both political and ecclesiastical, including ecclesiastical history, remained unpublished. The manuscripts are conserved in the Library of the Archabbey of Pannonhalma. Here is published the description of the person and life of the first Archabbot of Pannonhalma, Máté Tolnai, according to the sources he consulted in the Archives of the Archabbey, using the contemporary secondary literature the same. The notes serve to have the insight into the sources he used. Rimely as historian was also excellent, and his manuscript on the Abbots and Archbishops of Pannonhalma - his predecessors - is worth to be reconsidered.

⁴⁸ Bizonyára erről a műről van szó: MAILÁTH István: *Geschichte der Magyaren*, Wien 1828–1831. Öt kötet. A szakállkitépésről szóló más följegyzések eltérnek egymástól.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2014/1–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2015

Kiadó — Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

HEH

Szeged

www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő — General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,*

Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK, STUDIES

MIKLÓS Péter	Fejezetek a szőregi plébánia történetéből <i>Chapters from the history of the parish of Szőreg</i>	5
SZÉKELY Tibor	A Magyar Katolikus Püspöki Kar papnevelési konfliktusai, állami beavatkozások és célkitűzések a forradalom bukása után (1957–1959) <i>Educational conflicts among the Hungarian Catholic Bishops; State Intentions and Interventions after the Fall of the Revolution (1957–1959)</i>	21
TEMPFLI Imre	A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990) <i>Die Katholische Kirche in Rumänien in der Zeit des Kommunismus (1945–1990)</i> <i>Biserica Catolică în timpul comunismului (1945–1990)</i> <i>The Catholic Church in Romania during the Communism (1945–1990)</i>	60
MARTON József	A gyulafehérvári papnevelde a kommunizmus idején <i>The Theology College in Gyulafehérvár during the Communism</i>	121

FORRÁSOK – SOURCES

VÁRSZEGI Asztrik OSB	500 éves a Magyar Bencés Kongregáció (1514–2014)	133
	A pannonthalmi főmonostor apátjai, főapátjai és kormányzói	139
SOMORJAI Ádám OSB	Bencés szerzetesség <i>Benedictine Monachism</i>	141
RIMELY Mihály	pannonhalmi főapát az első pannonthalmi főapátról <i>Archabbot Mihály Rimely (1842-1865) on the first Archabbot of Pannonhalma (Hungary), Máté Tolnai (1500-1535)</i>	144
HETS Aurelián OSB	naplója, 1939–1942 <i>From the Diary of the Benedictine Father Aurelian Hets, OSB, Pannonhalma–São Paulo, Brasil, 1939–1942</i>	164
CSÍKY Balázs	Barátságtól az ellentétékig: Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata <i>From Friendship to Controversies: Archabbot Chrysostom Kelemen Osb and Cardinal Primas Justinian Seredi OSB</i>	244

NAGY Töhötöm	Az arcvonalon való átszökés naplója (1944. november–december) <i>Journal of Crossing the Front(November-December 1944)</i>	251
SOMORJAI Ádám, OSB	Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész <i>József Mindszenty and the british Diplomacy, Part II, October-December 1945</i>	297
BÁLINT László	Lakos Endre atya ismeretlen írása <i>An Unknown Text by Pater Endre Lakos</i>	318
MÓSZERTAN ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS		
BOHÁN Béla SJ	Szerzetesek Szegeden (1920–1990) <i>Monks in Szeged (1920-1990)</i>	325
FEJÉRDY András	Új perspektívák a vatikáni keleti politika kutatásában	353
Pro Ecclesia et Pontifice	pápai kitüntetésben részesült Somorjai Ádám	358
BODRITS István	Viczián János élete és munkái 1940–2013	359
VINCZE Gábor	Szatmár hűségese tudósa: dr. Bura László (1932–2014)	362
EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK BOOK REVIEW		
FEJÉRDY András:	<i>Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965</i> (Ism. Somorjai Ádám OSB)	365
FÁY Zoltán:	<i>A Gyöngyösi Ferences Könyvtár.</i> (Ism.: Bodrits István)	367
	<i>Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon</i> (Ism.: Kanász Viktor)	368
BURA László:	<i>Sakkfigurák. A Scheffler János – Bogdánffy Szilárd koncepciók</i> <i>kirakatper.</i> (Ism.: Vincze Gábor)	370
LAKATOS Adél (szerk.):	<i>Patachich Ádám Érsek 1784-es hagyatéki leltára.</i> (Ism.: Vajda Tamás)	377
	<i>Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	379
Marco LAVOPA:	<i>La diplomazia dei “piccoli passi”. L’Ostpolitik vaticana di Mons.</i> <i>Agostino Casaroli.</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	380
SOMORJAI Ádám (szerk.):	<i>A bencés konföderáció</i>	382